

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES

SPECIAL EDITIONS 88

THE BAYASH OF THE BALKANS

Identity of an Ethnic Community

Edited by
Biljana Sikimić

Series Editor
Dušan Bataković
Director, Institute for Balkan Studies

BELGRADE
2005

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА 88

БАЊАШИ НА БАЛКАНУ

идентитет етничке заједнице

Уредник
Биљана Сикимић

Уредник посебних издања
Душан Батаковић
директор Балканолошког института САНУ

БЕОГРАД
2005

Софија Милорадовић

СКИЦА ЗА ЕТНОДИЈАЛЕКТОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА
ПОДЈУХОРСКИХ ПОМОРАВСКИХ СЕЛА
(ТРЕШЊЕВИЦА)*

I

Село Трешњевица, које припада параћинској општини, лежи на падинама планине Јухор, крај пута Јагодина — Варварин. Једним својим делом, оним који је у равници и поред пута, Трешњевица излази на лево приобаље Велике Мораве. Званични назив *Трешњевица* познат је у говору народа овога краја са изговорним ликом *Црешњевица*, будући да се дрво и плод воћке *Prunus avium* (трешња) овде именују лексемом *црешња*.

Ст. Мијатовић је забележио да је ово село подељено на Велику Трешњевицу, чији су становници „већином досељеници и то највише из трнског краја у Бугарској“, а има их и са Косова, из пиротске околине и из околине Скопља, и на Малу Трешњевицу, циганско насеље на обронцима Јухора, чија је земља у атару Велике Трешњевице (Мијатовић 1948:91–93). И данас постоје Велика Трешњевица и Мала Трешњевица, премда су многи Цигани из Мале Трешњевице сишли у Велику и ту се настанили.

У горњој махали Трешњевице живели су Срби старинци или најстарији досељеници, а доњу махалу (тзв. Бугарска ма́ла), смештену крај пута, насељавали су махом досељеници из Бугарске. Неки њихови родови стигли су у Трешњевицу пре више од двеста година: *Они шог асвалта у Трешњевицу ма́ло има Срба кућу њорей њуша. Они су бегали свѣ са сирáne. Ёве ши сад највише од оне ракр̀снице де у Тре-*

* Овај текст је резултат рада на пројекту 1599: *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у целини финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

шњевицу има, иде доле и горе њути, тиј имаиш горе близо до шѣ цркве кѹће, насељено. Па онда више... а Бугари су све њоред асвалѣа горе. Све су њорети њути. И дни шѣ њризнају да су оѣуд дошли. Знају, има, знају ис ког мѣста ги дошли сѣарѣи. И шакѣ. Из неког Трнова, шѣ ја знам, шѣмо... И одиста, моја информаторка из фамилије Матић каже: Па знаиш како, дни нас зову Бугари. Оѣ сѣаре био ми деѣа Бугарин, мојем ѣцу ѣшац Бугарин. Е шакѣ, дни вичу нас Бугари... Па дабѣме, вѣлда из Бугарско.

У овом крају су током протекла два века била честа административна одузимања неких села од једног среза и њихова припајања другом срезу. Тако, код М. Ђ. Милићевића наилазимо на податак да су у срезу беличком (јагодински округ) следећа села: Трешњевица, Сињи Вир (данас састављен са Трешњевицом — прим. С. М.), Својново, Поточац и Рашевица, а десетак села је одлуком Правитељства из 1842. године одузето од ресавског среза и присаједињено параћинском (Милићевић 1876:205–206). Свих пет набројаних села данас припада параћинској општини.

II

Велико Поморавље припада метанастазичкој зони, вековима изложеној сталним и повременим миграцијама, те је и становништво овог дела Поморавља формирано углавном од досељеника из последњих пет векова. Њихови су покрети били подстицани ратовима и зулумом, као и економским узроцима. У насељима уз Велику Мораву посебно је био јак утицај вардарско-јужноморавске миграционе струје (Мијатовић 1948:57). Осим тога, говор Параћинског Поморавља, коме Трешњевица припада, налази се на пограничју двају дијалекатских масива — косовско-ресавског и призренско-тимочког.

Оцртани моменти директно су узроковали наслојавање балканистичких црта на несумњиву косовско-ресавску основицу, пре свега, меру продора општег падежног облика у овај говор и изражену тенденцију ка аналитизму. Резултат деловања балканистичких процеса јесу и следеће карактеристике морфосинтаксичке структуре овдашњег говора: доследно обличко изједначавање акузатива множине са номинативом множине код именица мушког рода, коришћење ограниченог броја облика аналитичке компарације, грађење фугура I без инфинитива — са уопштеном глаголском енклитиком *ће* (изузев 1. л. јд.) и презентском *да* конструкцијом, непостојање инфинитива и глаголског прилога прошлог (Miloradovic/Greenberg 2001).

Треба истаћи да је Трешњевица једино село у параћинској општини, не узимајући у обзир Сињи Вир — са којим је практично спојена, чијем су говору познати енклитички облици *гу* и *ги*, први — од личне заменице за 3. л. јд. женског рода у дативу и акузативу (*каки њџо гу даву, да гу види*), а други — од личне заменице за 3. л. мн. сва три рода у дативу и акузативу (*џна ги каже, џдма ги свукџем*). Ови облици личних заменица познати су већини призренско-тимочких говора (Ивић 1985:115), а познато је и то да се велики број особина најисточније, тимочко-лужничке групе говора простире и данас по трнском крају (и не само у њему), на бугарској дијалекатској територији (Ивић 1985:119–120). На основу сакупљеног материјала стиче се утисак да они Трешњевци чији су преци досељени из Бугарско доследније од других употребљавају енклитичке облике *гу* и *ги*.

III

О суживоту Срба и Цигана у Трешњевици говори једна прича из Другог светског рата: *За време окупације ја знам да Немач иџо да њочисти иџе Цигане, да њобџе Хитлер. И џни... иџу ишли неки... баи стирџ Мџџин. Он је био дџеловџа у дџишџину и џн иџо у Јаџодину (би-ли смо њод Јаџодину), и иџамо да су иџо Срби, да су џравославци, да славе славу. И џни и иџуше. џни џџга носџли овако оџџда.*

И српске и циганске жене бавиле су се у Трешњевици бајањем, најчешће покушавајући да излече децу од различитих болести. Забележила сам податак да је баба једне моје информаторке бајала *клиновџом* (criptoghusam) мушком детету уз помоћ бургије — *врџила*, док је недавно Циганин из села дошао да позајми од њеног мужа џуле са кантара, како би пребајали мушком детету са истим здравственим проблемом. Цигани су бајали и српској деци која су им понекад, у шали, стављала *камен у шорбу* да џни однесу сас њџ иџо бајање, ко бојаги.

Српска деца забављала су се често слушајући одрасле Цигане или Циганчиџе, своје вршњаке, како свирају: *Цигани ни свџру у свџрајку, а ми иџрамо*. Од њих су се и учили свирању. Такође, забављала их је и мечка коју би неки Циганин повео по селу лупајући у сито, а заузврат су му давали брашно, сланину, пасуљ и, понекад, паре. И у додоле су ишли Цигани: *Код нас дџџа иџо не иџу. То су ишли иџе дџдоле, иџи Цигани, Рџми. џни, џни иџо иџу њо иџо, дџдоле*. Некада су продавали по селу предмете од дрвета, потребне сваком домаћинству — дрвене кашике и варјаче, вретена, корита, карлице за мешење хлеба: *То иџиша леџше кад нама Цигани донџсу. Ни смо знали за боље*.

Србима из Трешњевице није увек право што последњих година Цигани из Мале Трешњевице, најчешће повратници из Немачке, купују куће у центру села или граде велелепне грађевине на плацевима поред главног пута. Међутим, млади људи већ деценијама одлазе за послом у оближње градове и постају наследници плацева и кућа које им представљају обавезу и терет. И тако постаје лакше и уносније продати него одржавати наслеђено: *Па куйили. Мџ љјац љрџдао шунак, џни куйили. Ни имџо нико љаре. Мене не шрџба. Штџа ће ми — љмам љлац.*

IV

Теренска истраживања обавила сам 2003. године према тзв. малом етнолингвистичком упитнику А. Плотњикове — *Народный календарь, зимний цикл: обряды, обычаи, верования* (Плотникова 1997:80–88). Такође, сам начин на који је представљена терминологија календарских обичаја зимског циклуса у Трешњевици резултат је следећа идеје А. Плотњикове о могућности стварања „идеографских и тематских речника на основу грађе из народне духовне културе“ (Плотникова 1999:106). Сакупљена грађа презентована је у виду једне врсте етнодијалекатског, тематског речника. Уз сваку терминолошку одредницу дато је њено значење (дефиниција), често и етнокултурни контекст у коме дата одредница функционише, а готово редовно — изворни етнодијалекатски текст као илустрација која је неопходна за прецизно и потпуно семантичко одређење термина из области духовне културе. Тамо где се јављају лексички дублети или творбене варијанте, редовно су бележени. Када је реч о глаголским лексемама, 3. л. јд. презента дато је као речнички облик, будући да овај говор не познаје граamtичку категорију инфинитива.

Дан Св. великомученице Варваре (17. децембар)

Варвара — „дан Св. Варваре“

Овде је непознат обичај обиласка кућа по селу ради сакупљања зрна за варицу. Такође, не постоји посебан назив за ритуално јело које се кува на празник Св. Варваре: *Уочи Варваре сџрџшимо корџење, кџрен јџдан-џва и маџо љшеницу и џџб скџвамo. И сџџрадџн на Варвару џџџ јџдемо. Тџ љрџво љзмето, ља џнда дрџго шџџа радимо.* Остаци овога јела чувају се да би се на Божић дали кокошкама: *Тџ се сџџави јџдан конџџац круџжно, као круџ шџџџ је, и шџу се баџци шџакџ да се џне шџу сакуџе свџ до јџдну. У џвџришџе.*

Дан Св. Николе — Никољдан (19. јануар)

Свети Никџла — „дан Св. Николе“

Велики број мепштана слави Св. Николу: *Кџ слџви, џн љрџзникује. Прџзникујемо свџ, ал џни љџ сџрџму рџчак, љму гџсџи џнда — слџва.*

Дан Св. Игџатија Богоносца (2. јануар)

Њгџат/Игџатије — „дан Св. Игџатија“

То је слава појединих фамилија: *Кџ слџви, џн љрџви колџч.* Не памте се никакви посебни обичаји везани за овај празник.

Некрштени дани

Па знџм џ-љма љџ џџнови, али нџ знам да се зовџ љџко (...) Па кџко кџжемо — кџжемо од... међу Бџжџи и љџ је од Бџжџи до Нџ-ве гџдине. Џнда љде Бџгџџвџџе, Крџџџдан, Свџџи Јџвџн, љџ љџко (...)
Тџ у каленџар љма, а ми љџ не сџровџдимо.

Бадњи дан (6. јануар)

Бџдњи џџн — „Бадњи дан“

На Бадњи дан се коље печеница одређена за Бџжџи: *И кџљу љрџ-се љџџ, љечџ, ал љџ не јџдемо љџџе, него остџџне за Бџжџи.*

Бџдње вџче — „вече Бадњег дана“

Тџ се зовџ као нџвечерје, за уочи Бџжџиџа. (...) Тџџ сџрџмамо вџчџру љџсно. Бадње вече се проводи код куће, у кругу породице: *На Бџдње вџче не љде ниџко, ниџџи љџ кџј долџзи.*

Бџдњак — „сирова цепаница или грана која се на Бадње вече пали“

Залџжи се вџџира саз дрџгим дрвџџом и љџџ бџдњак се љџџџџ-ли, џн љџ (...) Да љџгорџ мџло...

Уз бадњак се ставе колачићи, једна пара и намаже се медом. Укућани се прекрсте, пољубе бадњак и лизну мало меда са њега: *Тџ зџо^к крајниџе — љџко кџџу, кџџ смо љџџџџџли зџо^к чџџа љџџ. Пџра — љџџ накџ. За нџџреџџ, џџџме.* Бадњак остаје у кући, уз вџџриџџџе (=огњџште), да би трећег дана Бџжџиџа био изнет из куће и стављен на неко родно дрво, међу његове ракле.

Загорџ — „пустити да бадњак почне да гори, да нагори и поцрни“

Не дозвољава се да бадњак изгори у ватри: *Загорџмо га сџмо. Не изгорџ. Не изгорџ скрџз. Њвек мџра џ-остџџне, остџџне јџџно љџрче.*

Шумарџџа — „врста храстовог дрвета од кога се сече бадњак“

Бадњак — џџ шумарџџе. У шумџрово дрво, хрџџџџо дрво. Такџ долџзи, као хрџс нџџи. Ми љџ зовџмо шумарџџа. Њма шумарџџа, љма џџр. Цџрџвина не долџзи, а шумарџџа долџзи.

Уобичајено је да кућни домаћин иде сам у сечу шумарице.

Доземак — „изданак шумарице који је никао из земље или из пања“

Обично се за бадњак сече доземак: *Күј сечё вёће, он корисии идо-се, гори га, свё док остйане једно мање йарче. Катй иечё йрасе, он га йомёра шакó, ше гори и шó. У новије време махом се секу мање гране.*

Домаћин — „глава куће, човек који свечано уноси бадњак у кућу“

Када уноси бадњак, домаћин има рукавице: *Он нóси бадњак... Прво донёсе слáму, йа онда (...) Онда он виче. Добро вёче, гáздо, гáздарице, күј буде шó. Онда ðни, дёца се йокуйе, йа вичу ... кóко, вичу — ййóу, ййóу. И шó чýйа шó слáму, дабóме. А јá бáцим мáло зрна на нёга, шó óколо (...) Е, йдсе донёсе бадњак и: Добро вёче, ёво бадњак йде у кућу. И дóђе шó, ми се йоздрáвимо с нйм. Па шáј бадњак остйави и ўвечер йдсле мáло йодлóжимо. И ирйћу свй.*

Када се слама рано изјутра почисти и изнесе из куће, ставља се у оборе — код свиња, код живине и на неко родно дрво. Преостала слама однесе се на ђубре и упали.

Лёба — „посна погача за Бадње вече, начињена од брашна помешаног с водом и квасцем“

Пйта — „врста јела, начињеног од листова теста и купуса, зеља или јабука, које се једе за Бадње вече“

Ош күйус, од зёље йрáве йййóу зељаницу, кáко се шó кáже. Кóј ош чёга йма, углáвноме.

Колáчићи — „бадњидански мали хлебови који симболишу домаће животиње“

Најчешће се обликују, месе: *овце, гуске, зајчићи, йрасе, во, чобанин* и сл. *Онда мёсимо гуске, онда мёсимо кружйћ један, колáче овáко, йа шó мёшемо на једну йоловину овце... Па йрáвимо и овце, йа јáганци на други дёо. Тó мёшемо колáче, йа йрекрсйчимо с шёсйо овáко, сáм овáко йáнко. Домаћица објави пта које колáче представља. Ове колáчиће обично поједу деца за Божић, а оно што преостане — исече се и тиме се зоби стока. У последњих неколико година уобичајено је да се месе *милйирочићи*, а изобичајено је мешење нашараних колáчића.*

Рождество Христово — Божић (7. јануар)

Бóжић — „Божић“

Нисам забележила никакво посебно веровање у вези са дететом рођеним у ноћи Божића: *Па нёма нйшйта нарочийо да је дóбро, а нёма ни лóше. Ко свáка дёца. Нйшйта.*

Божитњаџ — „божићна печеница, прасе које је заклано и испечено за ритуалну божићну трпезу“

Прасе, њрасе, дваесџину, дваес и ње-шес кила, њрема фамиљџе. (...) Према величџне. Ђде и до чеџрдџесеџ кила — како њрема фамиљџе.

Глава од божићне печенице и једна плећка чуване су до Св. Василија, који се светкује 14. јануара: *Преџече се и џедемо као џазу.* Посебан назив за главу печенице нисам забележила.

Прво омрсивање печеним врапцем изобичајило се, али старији људи памте да је пре више деценија тај обичај постојао: *Уваџше се, џа се леџо очџисти и сџави се у њрасе и дџо се исџече. И џо је сџварџно леџо. Ал џо је се забавџило, џо већ... (...) Њџе се џекло џдсебно.*

Полџажник/полџажњаџ — „положајник, тј. особа која прва долази на Божић и доноси срећу и напредак дому у који уђе“

Положајник је најчешће мушко дете, обично из фамилије. Дарови за положајника раније су били: *џедна кудџљка вџна, ели џежџина се сџдџила... И да се џара њека, сџо дџнара, двџсџа, коџ како сџреми да да... И колџчиџи џдсле овџ дџбични.*

Полџази — „обилазити домове по селу на Божић, обичај полагања“

Полџази, џу рџча, џоџџе њџџо. Ко је дџџе, дџо џоџџе ел млџко ел чаџ њџки. Ко сџарџџи — џџе кафу.

Чопрџа — „чаркати ватраљем по огњџшту, обредна радња полагајника“

Положајник чарка ватру на огњџшту, како би из ње излетело што више варница које симболизују сваковрсни напредак у кућџ домаћина: *Чоџрџа и џрџча: да је жџв домџћин... Он џолази и он џрџча: да је жџва фамиљџа и џако, све џе живџџиџе и џако џо.*

Полази се са граном дреновог дрвета, а од тог дрена се ујутру на Божић узимају по два-три пуполка *са вџно (...) као њџџџину, џре џџла.* Ово се чини ради доброг здравља: *да бџде здрџв као дрџн.*

Чџсџџа — „главни обредни хлеб за божићни ручаџ“

Рано ујутру на Божић меси се *чџсџџа*, која је заправо велики округли хлеб од кукурузног брашна, тј. проја: *Мџџемо у њџку џеџсџџицу, ел џ џџа џечеџо леба. Ту џзџемо о^д дрџн, оџи кућу, о^џ џџџале њџко џарче, као џеџџџџџу њџку. Онда кукуруз, џасуљ мџџемо џу, џедно зрџно сџм, и о^д дџлек и џару џедну мџџемо. И џару. И џо оџи све џо џако њмџџемо. Па ка^џ џе да рџчамо, ми исџечеџо у крџџике. Сваџем да џма џонџџџо и сваџо дџзџне ... дџма за сваџога џарче. И коџ се џџџа џоџрџџеви, он џо... За џу гџдину, да.* Током целе наступајуће године чуваће свиџе онај *коџ се џадне од дулек* или онај коме допадне зрно кукуруза.

Онај, пак, који извуче зрно пасуља, бавиће се овцама, а комад дрена симболизује здравље: *Тó је на свако о^м шó надèнуто ÿме — како.*

Колáч — „велики обредни божићи хлеб са украсима на врху“

Па украшáва се ... мèтjемо као колáчићи озгóр, умéсимо, ÿа ðн-да кийшимо га укрóг. Прво унакрс, ÿ-ðнда укрóг, ÿ-ðнда цвèшови у свè чèйири ðòшка. Тó. И на средìну, на срèд колáч. Тó ÿдсле мèтjемо и босìљак и нó... јèдно ÿáрче. И мèтjемо се ÿечè.

Колáче — „хлеб намењен за даривање положајника, колачић“

Тó јèдно колáче (...) Тó је ÿрекршèнено сáмо овáко, ÿа ðнда ÿó се мèтjе нèшито, нèшито окрúгло ... Јèстjе, јèстjе, ко осмìца. Сáм шó је мáло вèће. И шó је за ÿòлáзника. Тó се знá, још ÿвече се наìрáви и шó се дá код ñèга.

Нова година (14. јануар)

Нòва гòдина / Мáли Бòжић — „Нова година која се слави 14. јануара“

Нòва гòдина, ÿа шó је Мáли Бòжић. Тó је шó. ÿсшо.

У селу није познат обичај новогодишњег коледања нити новогодишњи опход ðака са иконом.

Бараница — „обредни хлеб за новогодишњу трпезу“

Тó се ÿојèде докле врúће — бараница. Тó се сìра, јáја, мáс, ел мì ðбично зèјштин, не сшèгне се. Тó, и шó кáш сшèгне, шó ÿојèдемо врúће накó. ÿсчèмо у ÿáрчèша.

Шарèна прòја — „велики обредни хлеб од кукурузног брашна, који се украси, нашара штапићима од трске“

У новије време користе се пластичне цевчице за шарање проје, а некада мòгло и дрвце да бóде — шшá се нáђе. Код нáс имáло шрске шó ÿо бáре, ош шрску. Па имáло нó као шуìљо, чшсшо, лèйо. Чáша, ÿа око ñó. Дáбòме, ÿоклòйи се овáко чáша, сáмо вèћа чáша, ÿ-овáк, овáко се избòцка. Па ðнда ÿде дáље, дáље, дáље, ÿ-унáкрс. И шó осшáне онè, онè шáркице ондè као ÿрсшèнчићи око нó.

Од проје узму најпре укућани (ко се шó ваьá, ÿзну ÿо мáло, чèйну), а потом се оним што остане накрми, назоби стока: расшрòше ел ÿосèчу, ÿа мèшу мáло јáрму, кукурóзно брáшно, ÿа дáду говèдима.

Крстовдан (18. јануар)

Крстòвдан — „Крстовдан“

Па Крстòвдан, Богојáвље и Свèши Јовáн. Тí су шрш ÿрáзника зàједно. (...) Сáм шшó знáмо на шáј Крстòвдан, шáд ÿдсшимо.

Богојављење (19. јануар)

Богојавље/Богојављење — „Богојављење“

Овај дан се светкује: *Па на Богојавље... иде се ујутиру на... у цркву, заваћу водичу. Тамо иди прочиша, најрави крс од лёд у неки чабар, па онда очисти ту водичу. Па онда иде... Ко ће да иде, шај има неко лонче. Они заваћу флашу, сипују и донесу кош куће. То лековита вода. Богојављенска водица чува се преко године као лек за болеснике: Додуше, и не времењује се ша вода колко је имаш. За целу годину ишта ситој. Нема промене никакве. Ал каже да добра шад, не дај Божје, кога боли уво, сипу мало у уво. Тако шоб прође, уидне шај бол. Сад колко шоб јесте... (...) Ако некога боли глава ел нешто, онда се умје, ојере косу.*

Сабор Св. Јована Крститеља (20. јануар)

Свети Јован — „Јовањдан“

Св. Јована светкују неке фамилије у селу као своју крсну славу.

Часне вериге Апостола Петра (29. јануар)

Ћжице и Верјжице — „Часне вериге“

Не празникује се посебно.

Дан Св. Атанасија Великог (31. јануар)

Свети Атанасије — „Св. Атанасије“

Познат је само као крсна слава.

Дан Св. мученика Трифуна (14. фебруар)

Свети Трифун / Зарезојла — „Св. Трифун“

Раније шоб било, и сада има једна грушица коју иду на Светога Трифуна. Понесу ракију и вино, нешто уз ракију. Иду, зарежу по две-три гиче... Иду од једног винограда до другог винограда. Само, само свди. Само у свди виногради. Који иду, у њи. Идемо у мој виноград, па у швој, па овом. Тако. И они шоб проведу, шоб. Па су водили и музику, чак шша и хармоникаша раније.

Виноградари верују да родну годину обезбеђују тако што зарежу неколико гиче у виноград, па се преливу са вино и шоб се... као сачува виноград да га не бие, да га не бие мешљика ел нешто.

У последњих неколико година организују се вински дани, тј. такмичење виноградар са прославом, али се прослава помера за касније ако су мразеви на Св. Трифуна. У Остриковцу, међутим, прослава се одржава управо на Трифунов дан. И винограда и виноградар данас има много мање него што их је било раније: *И шоб сшли није,*

до села. Ранѝе било и чувара, ѝа нѝе смело ни да ѝду шб. Са̄д нѝма чувара и он ѝде и још ће ѝе шуче у ѝвој виноград.

Сретење Господње (15. фебруар)

Сретење — „Сретење“

Каже, сриће се зима и лето шад.

Не постоји од старине веровање да ће се мечка вратити у пећину ако види своју сенку: *Тб је од Бђјовића, и злошког врѝа. Међутим, стари људи верују да се мечка при одређивању трајања зиме владала ѝо дреновине: Катѝ се дрѝн рацвеѝа, ђнда је зима, каже, ѝрѝшла. Међуѝим, њѝга ѝреварило... ѝрѝлика временска и рацвеѝало се, мѝчка изашла, ударила зима и ђна с-уѝењала на ѝај дрѝн и сѝљескала га. И нѝмаш никако дрѝн са̄д да видиш висђк неки... Увек дође нѝско, с раширено шб... да, да — грање.*

Покладе

Покладе / Бѝла недеља — „Покладе“

Од недеље до следѝће недеље, шад је Покладе и шад заврѝава ѝа Бѝла недеља. ђна недељу дана шраје.

Мѝсне покладе — „последња недеља испред Беле недеље“

Тб је ѝа заѝња недеља. ђнда се једе цѝлу недељу мѝсо. Тб се не ѝѝси. Тб се заврѝава ѝа недеља. Мѝсне ѝокладе.

Покладује — „одржавати обичаје везане за период Поклада“

Али ѝокладује се од недеље до следѝће недеље... После настѝуѝа ѝѝс.

Чистѝ понедељак — „први понедељак након Поклада, почетак прве недеље Поста“

Таѝ се чѝсти масноѝа. Ыде ѝѝсно. (...) Чистѝ ѝонедѝљак и ѝѝсле настѝуѝају Пѝѝти.

Тога дана једу се остаци мрсне хране: *Тб се ѝоједе, да се не би баѝили свѝ.*

Комѝндије — „маскирана покладна поворка, маскарада“

Ова поворка се образује само на Бѝлу недељу и њу чине маскирана деца различитог узраста: *Нѝе са̄мо јеѝдни да ѝду, но грѝице ѝду, ѝо ѝе-шес, ѝе-шес и нѝсе кђрѝице јеѝдне, као кђшарице, и ѝзму јаја, кђј шѝа да, нѝшио, ѝѝклон неки. (...) Маскиру се и шб, сакрију главе са неку марѝаму, ел неко... оѝ ѝѝ завезе, да се не ѝримѝти кђ је. А сѝрѝму се и у... жѝнски и мѝшки ѝшли заѝедно. Деца у поворци иду преко целог села, застају пред сваком кућом и траже од газдарице да их дарива нечим. Хоће и да поиграју мало ако их неко од укућана замоли: *Онѝако, увѝи се с онѝ ... у кђло, мѝло ѝѝгру.**

Иде у комѣндије — „учествовати у маскаради“

Свакога дана за време трајања Беле недеље може да се иде у комѣндије: *Ови шћо йду у комѣндије, шћо йду йреко дан. (...) Они кад дб-ђу, долѣзе на кайџу, улазе унуџра: Гѣздо, гѣздо, ево йду ви гдѣши.*

Увече деца сакупљају кукурузне талуске, ложе вагру и играју се тако што се међусобно гараве.

Млада/Невѣста — „мушка особа преобучена у женско рухо, ’женска’ особа у маскаради“

Кѣј се мушкарѣц обучѣ у жѣнско, он йресѣѣвља жѣнско. Он йресѣѣвља жѣнско, кѣо млада. Ал дни се обѣче, конѣирѣрају се, да шћи не мѣж да йогѣдиш, да не мѣж да йогѣдиш.

Ми вѣше йуш йзнемо дѣцу, йа га ошварѣмо да вѣдимо кѣјѣ. Не дѣ се дѣно. Не дѣ се. (...) Па йреобукују се дни шћо.

Младожѣња — „женска особа преобучена у мушко рухо, ’мушка’ особа у маскаради“

Ел дни се йреобѣче... и шћи сѣде гѣшѣш ѣко је шћо мушкарѣц, а дѣно је жѣнско. Не мѣж да га йогѣдиш, ел бѣшћно је да не мѣж да га йогѣдиш кѣ је.

Тојѣга — „палица коју носе чланови маскиране покладне поворке“

Па дни шћо нѣсе веровѣшћно ради... да и нѣ би кѣче нѣко наѣло кад уђу у ѣвѣшћу... Тојѣга обѣчна, йрава... Обѣчно дрво йзму нѣко. Бѣло кѣѣ.

Алалѣје — „обичај паљења буктиње последње недеље пред Велики пост“

Алалѣје су се изобѣчѣјиле, али су некада и одрасли и деца на мотку стављѣли сламу и палили је. Сваке вечери је на сред села ложе-на и вагра око кѣје је одржавана седељка: Ту је дружѣње и бѣло је ранѣје, йма... де йма нѣки музикѣнѣи, дбѣје и свѣра, йграју шћу и шћѣб.

Алалѣја — „буктиња која се пали последње недеље пред Велики пост“

И дѣжу је шћо, кѣј мѣж вѣшћѣ да је дѣгне да му свѣшћѣ. Сѣз дрѣгом мѣшћком. Сѣма (се вѣже на мѣшћку), ели нѣку кѣрѣу сѣѣру, нѣшћо шћѣб. (...) Па шћѣ мѣшћка — алалѣја.

Зимски опход са убијеним вуком

Пѣдај вѣку слѣнину, да не скѣшѣ у йлѣнину

Опход са убијеним вуком некада се спроводио у селу након успешног лова. Спровођен је ради прикупљања дарова, а због веровања да ће се на тај начин сеоски торови заштити од нових вучјих напада: *Пѣдај вѣку слѣнину, да не скѣшѣ у йлѣнину.* Ова поворка је често

- Милићевић 1876 — М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд.
- Miloradovic/Greenberg 2001 — S. Miloradovic, R. D. Greenberg: The Border between South Slavic and Balkan Slavic: Key Morphological Features in Serbian Transitional Dialects, *Of All the Slavs My Favorites: Studies in South Slavic and Balkan Linguistics in Honor of Howard I. Aronson on the Occasion of His 66th Birthday*, Victor A. Friedman and Donald L. Dyer (eds), IN: Indiana Slavic Studies, vol. 12, Bloomington, 2001, 309–322.
- Плотникова 1997 — А. А. Плотникова: Семантички подух к описанију терминологије јужнославијанској обрјадности, *Вопросы языкознания* 2, Москва, 77–89.
- Плотњикова 1999 — А. А. Плотњикова: Зимски обичаји у Горњем Високу у етнолингвистичком светлу, *Расковник XXV/95–98*, Београд, 106–119.

Sofija Miloradović

Schiță pentru cercetarea etnodialectală a satelor de la poalele muntelui Juhor și de pe malul râului Morava (Trešnjevica)

Satul Trešnjevica (aflat în partea centrală a Serbiei) aparține unei zone dialectale de confluență, datorită numeroaselor valuri de populație care s-au stabilit aici de-a lungul timpului. Satul se împarte în Velika Trešnjevica, ai cărei locuitori au venit din Bulgaria, Kosovo, Piro (Serbia) sau Skopije (Macedonia), și Mala Trešnjevica, la poalele muntelui Juhor, locuită de o comunitate de țigani vorbitori de limba română. Satul Trešnjevica reprezintă un bun exemplu al conviețuirii îndelungate a sârbilor cu țigani. În regiune circulă chiar o legendă despre un sârb care i-a salvat pe țigani de la exterminare, spunându-le nemților că aceștia sunt sârbi, ortodocși și că serbează slava. Atât sârboacele, cât și țigăncile din Trešnjevica descântă, iar copiii sârbilor și ai țiganilor se joacă adesea împreună.

Lucrarea de față oferă o analiză sumară a principalelor caracteristici ale dialectului sârbesc vorbit la Trešnjevica, precum și terminologia obiceiurilor calendaristice ale ciclului de iarnă, în vederea elaborării unui dicționar tematic etnodialectal.

Cercetarea de teren care stă la baza acestui studiu a fost întreprinsă de autoare în anul 2003, cu ajutorul chestionarului cercetătoarei ruse A. Plotnjikova. Modul în care este prezentată terminologia obiceiurilor calendaristice ale ciclului de iarnă este, de asemenea, rezultatul ideilor cercetătoarei ruse cu privire la posibilitățile de concepere a unui „dicționar tematic și ideografic pe baza materialului oferit de cultura populară spirituală”. Materialul cules este organizat sub forma unui dicționar tematic etnodialectal. Pentru fiecare unitate lexicografică (enumerăm, dintre acestea, *Sf. Varvara*, *Sf. Nicolae*, *Ignatul*, *Ajunul*, *Crăciunul* etc.) este oferită semnificația (definiția), contextul etnocultural în care respectiva unitate funcționează, precum și textul etnodialectal sursă, drept ilustrație, care este obligatoriu pentru încadrarea semantică exactă a termenilor care aparțin culturii spirituale. Dubletele lexicale și variantele compuse sunt, de asemenea, marcate, în fiecare situație. În cazul lexemelor verbale, prezentul este dat ca formă de dicționar, deoarece acest dialect nu cunoaște categoria gramaticală a infinitivului.

Cercetătoarea este de părere că se impune o cercetare mult mai amănunțită și de mai mare amploare a lexicului culturii spirituale, pentru a putea trage o concluzie pertinentă. În plus, o astfel de cercetare ar oferi posibilitatea clarificării problemei contactelor interetnice și interlingvistice, precum și a cunoașterii profunde a proceselor convergente și divergente din Balcani.

Sofija Miloradović

Draft for the Ethnodialectal Research of the Villages at the Foot of Juhor Mountain and on the Bank of Morava River (Trešnjevica)

The village Trešnjevica (central Serbia) belongs to a confluence dialectal zone, due to the numerous population waves that have settled here. The village is divided into two parts: Velika Trešnjevica, whose inhabitants came from Bulgaria, Kosovo, Pirot (Serbia) and Skopije (Macedonia), and Mala Trešnjevica, at the foot of Juhor Mountain, which is inhabited by a community of Romanian speaking Gypsies. Trešnjevica is a perfect example of cohabitation of Serbians and Gypsies. In the region there even circulates a legend about a Serb who saved the Gypsies from extermination, during the Second World War, by telling the Germans that the Gypsies are Serbs, Orthodox and that they celebrate Slava. Both Serbian and Gypsy women from Trešnjevica are practicing sorcery and their children are often playing together.

This paper offers a brief analysis of the Serbian dialect spoken in Trešnjevica, as well as the terminology of calendar customs of the winter cycle, with the aim of compiling a thematic ethnodialectal dictionary.

The field research this study is based on was conducted by the author in 2003, using the ethnolinguistic questionnaire of the Russian researcher A. Plotnjikova, in order to conceive a "thematic and ideographic dictionary, on the basis of the material offered by the folk spiritual culture". The collected material is organized as follows: for each lexicographic unit (e.g. *Saint Varvara*, *Saint Nicholas*, *Christmas Eve*, *Christmas* etc.) the author gives the definition, the ethnocultural context in which the respective unit functions, as well as the illustrative ethnodialectal source-text, which is compulsory for the semantic framing of the terms which belong to the spiritual culture. The lexical doublets and composed lexemes are also marked; as for the verbs, the present tense is given as dictionary form, because this dialect does not have the grammatical category of Infinitive.

The author considers that a more detailed and complex research of the lexicon of the spiritual culture is necessary, in order to reach a pertinent conclusion. Furthermore, such a research can bring us closer to clarifying the problem of interethnic and interlinguistic contacts, as well as of convergent and divergent processes in the Balkans.